

про участь Японії в Якутському газовому проекті та видобутку газу на Сахалінському шельфі. Вже у 1978 р. розгорнулася геологічна розвідка й відкриті перші два нафтогазові родовища біля Сахаліну й підготовлені значні обсяги газу в Якутії [5; с. 188]. Але через політичний тиск США ці проекти не були реалізовані.

В самій Америці ставлення до постачання радянського газу було подвійним. Нафтова криза 1973 року звернула увагу США до сибірського газу. З'явився проект "Північна зірка", за яким планувалося поставляти щорічно 20 млрд. кубів природного газу з Уренгою до США через спеціально побудований газопровід Уренгой – Мурманськ. Далі газ поступав на завод й доставлявся флотилією з двох десятків танкерів-газовозів у вигляді скрапленого газу на завод з регазації в районі Філадельфії, звідки спрямовувався до американської газової мережі. У червні 1973 р. на державному рівні у Москві був підписаний "Протокол про наміри". Це відбувалося цілком у межах загального процесу розрядки й потепління радянсько-американських відносин, а також в очікуванні на прийняття Конгресом закону про торгівлю, котрий, як домовились Брежнев і Ніксон, надавав Радянському Союзу режим найбільшого сприяння й був внесений до Конгресу США в 1972 р. Однак в США існувала сильна опозиція цьому проекту.

Проізраїльське лобі, представлене сенаторами Генрі Джексоном, Джейкобом Джавітсом і Абрахамом Рібінкоффом спромоглося створити широку двопартійну коаліцію, котра пов'язувала умови торгівлі з правом на вільну еміграцію з СРСР і підтримала поправку Джексона – Веніка. Тепер режим найбільшого сприяння в торгівлі надавався тільки країнам, що дозволяли вільну еміграцію своїм громадянам. Майже одночасно прийняли поправку сенатора Едлая Стівенсона-молодшого до закону про діяльність державного Експортно-імпортного банку США. Вона забороняла давати кредити СРСР на звичайних, як для інших клієнтів, умовах, а особливо на розвиток енергетики. Сильна опозиція у Вашингтоні проти газових проектів з СРСР обумовлювалася думкою, що не варто допомагати СРСР розвивати енергетику, оскільки вона є основою промислового та військового потенціалу. Тому домовленості між керівниками США і СРСР про врегулювання торговельно-економічних відносин залишилися на папері. Таким чином, спроби Радянського Союзу проникнути на енергетичні ринки США і Японії на відміну від Західної Європи не вдалися. І сталося це саме через те, що уряди цих країн вбачали в діях радянського керівництва політичні мотиви, тоді як європейці зосереджувалися на економічних.

У 1962 та 1982 рр. американці ініціювали в межах НАТО введення ембарго на поставки до Радянського Союзу нафтогазового обладнання, а також відмову від договорів на закупівлю енергоресурсів в СРСР. Однак Великобританія, ФРН, Італія та Франція фактично відмо-

вилися від участі в цих економічних санкціях. Протягом холодної війни це були найгостріші внутрішні конфлікти серед країн НАТО, котрі вміло вносилися Радянським Союзом шляхом маніпулювання замовленнями на обладнання, труби та зустрічні поставки палива. Спроби організувати консолідований фронт Заходу проти зростаючого імпорту "червоної нафти" провалилися.

Тим не менше, далекоглядність американської політики та дієвість її методів підтверджується тими політичними подіями, що відбулися пізніше. У 1989 р. після падіння цін на нафту і газ СРСР запропонував союзникам відмовитися від перевідних карбованців і перейти до торгівлі енергоресурсами за валюту по світовим цінам. Вже наступного року перестав існувати Варшавський договір, а соціалістичний табір почав розпадатися.

Таким чином, питання експорту великих обсягів вуглеводневої сировини з СРСР з самого початку не було суто економічним питанням, а було причіпним вагоном за локомотивом зовнішньої політики. Особливо це проявилось при будівництві газопроводу Уренгой – Помари – Ужгород в 1982-1984 рр., котрий і сьогодні залишається головною магістраллю експорту російського природного газу до Європи. Одночасно він залишається в центрі політичного протистояння між США, країнами Європи, Україною та Росією. Прогноз адміністрації президента США Р.Рейгана, зроблений ще в 1981 р. про те, що Кремль буде використовувати енергоресурси в якості зовнішньополітичного важеля тиску, продовжує справджуватися.

1. Intelligence Assessment "USSR-Western Europe: Implications of the Siberia-to-Europe Gas Pipeline", January 1981. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документу: http://www.foia.cia.gov/browse_docs.asp?doc_no=0000500594
2. Intelligence memorandum "USSR: How Soviet Leaders View Their Economic Problems", January 1979. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документу: http://www.foia.cia.gov/browse_docs.asp?doc_no=0000515552
3. Gustafson T. Soviet Negotiating Strategy. The East-West Gas Pipeline Deal, 1980-1984. – Santa Monica, CA: The Rand Corporation, R-3220-FF, February 1985.
4. Барановский А. Хорошо забытое старое // Нефть России. – 2005, июнь. – №6.
5. Ветераны (вспоминания): из истории развития нефтяной и газовой промышленности. – Вып. 19. – Москва: ЗАО "Издательство "Нефтяное хозяйство", 2006.
6. Внешняя торговля СССР: статистический сборник. 1918-1966. – Москва: Международные отношения, 1967.
7. Гайдар Е.Т. Гибель империи. Уроки для современной России. – 2-е изд., испр. и доп. – Москва: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2006.
8. Діак І.В., Осінчук З.П. Газова промисловість України на зламі століть. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2000.
9. Дегтев С.И. Внешнеполитические аспекты хозяйственной реформы 1965 г. (на примере нефтяной промышленности СССР) // Алекперов В.Ю. и др. Нефть страны Советов. Проблемы истории нефтяной промышленности СССР (1917-1991). – Москва: Древлехранилище, 2005.
10. Иголкин А.А. Нефтяной фактор во внешнеэкономических связях России за последние 100 лет // Экономический вестник Ростовского государственного университета. – 2008. – Т. 6. – №1.
11. Кампанер Н. Европейская энергобезопасность и уроки истории // Россия в глобальной политике. – Т. 5. – №6. – 2007, ноябрь-декабрь.
12. Путилов Е. Битва за газопровод // Неизвестная разведка. – ООО "Неизвестная разведка. Факты. События. Люди". – 2007. – №1.

Надійшла до редколегії 27.01.10

А. Сергієнко, асп.

СТАНОВИЩЕ ЦЕРКОВНО-ПАРАФІЯЛЬНОГО ШКІЛЬНИЦТВА РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ В ПЕРІОД "ВЕЛИКИХ РЕФОРМ" ОЛЕКСАНДРА II

В статті аналізується становище церковно-парафіяльних шкіл в Російській імперії за правління Олександра II, а саме їх правове та матеріальне становище в державі.

In the article analyzed the position of church schools-arrival in the Russian empire for the rule of Alexander II, namely them legal and financial position in the state.

Кожен з періодів в історії Російської держави має свої притаманні тільки йому особливості та загальнодержавне значення. Проте специфічними можуть бути не лише події, що впливають на суспільство в цілому, але і явища

повсякденного життя. Відбиток часу був покладений і на виховання дітей, та на роботу освітніх закладів. Їх історія в Російській імперії знає чимало прикладів побудови шкільної системи, котрі відрізнялися своїми напрямками та

обумовлювалися поставленими завданнями. Але її організатори часто забували враховувати той факт, що освіта народу – складний та багатограний процес, а школа є тим елементом, який повинен органічно розвиватися в руслі культурного життя. Створення самої системи освіти в державі, її розвиток забезпечується певними аспектами внутрішнього життя країни – ідеологічними та матеріальними. Перші включають в себе рівень культури народу та завдання, які уряд чи суспільство поставили перед школою, другі – засоби, якими володіє народ, суспільні організації чи державна влада.

Зважаючи на зазначені вище чинники, метою даної статті є показати становище однієї з освітніх ланок в Російській імперії в 60-70-х роках XIX ст., а саме церковно-парафіяльних шкіл.

Від основ особистості, які закладаються в школі, особливо на початковому етапі освіти, залежить те яким буде її світогляд. І перш за все сама школа повинна була знаходити і напрацьовувати в собі ті основи, з допомогою яких можна знайти вихід з моральної кризи в суспільстві та державі. В цьому аспекті дослідження педагогічного досвіду Церкви, який налічує не одне століття, залишається актуальним і на сьогоднішній день. Оскільки в історичному аспекті Церква була і залишається одним із визначальних факторів при формуванні суспільної моралі. Саме віра була тим засобом завдяки якому можна проникнути в душу людини, торкаючись сокровенних струн її душі. Не одне десятиріччя Церква виховувала дітей в дусі православних істин та громадської свідомості за допомогою діяльності церковно-парафіяльних шкіл.

Історіографія з даної тематики широка та має кілька напрямків. Загалом, дослідження цього питання знайшло свій початок в кінці XIX століття. В працях зустрічаються як позитивні так і негативні відгуки стосовно ролі та роботи церковно-парафіяльних шкіл на території Російської імперії, а також неодноразове порівняння її із системою земських шкіл. Позитивні відгуки можна зустріти не лише в офіційних дослідників, але й в спогадах колишніх учнів та батьків. З іншого боку цей тип школи, та і загалом участь Церкви в розвитку шкільництва, розглядали як тиск на суспільство для зменшення впливу земств [1].

З 1804 року початкові школи називалися парафіяльними, а їхнім основним завданням було надання початкової освіти для загальної маси населення країни. Наказом від 1805 року єпархіальні архієреї повинні були створити училища в тих парафіях, де були освічені, з викладацькими здібностями священики [11].

Початком офіційного існування шкіл при церквах та монастирях став 1836 рік, коли був виданий особливий наказ по духовному відомству, який запрошував та заохочував православне духовенство до заснування шкіл при церквах та монастирях для "настанови дітей посе-

ленців в необхідних першопочаткових знаннях". В наступному році було наказано започатковувати "парафіяльні училища" під керівництвом Міністерства державного майна. Скоро з'явилися так звані "сільські школи", ними називали ті школи, які були засновані в парафіях духовенством, але з незначним фінансуванням від міністерства державного майна, тому й переходили вони у відомство цієї державної установи, та цей процес не мав загальнодержавного характеру.

Варто відмітити і той факт, що з другої половини XIX століття розвиток капіталістичних відносин в Російській імперії активізував перетворення не лише в сфері економіки, але й у свідомості народу, його культурі та освіті. Реформи вимагали від держави підвищення загального рівня освіченості населення. В 1856 р. частка освіченого населення від загальної кількості населення імперії становила 5-6%, тому питання щодо народної просвіти стояло на рівні з відміною кріпосного права і вимагало вживання рішучих заходів [3, С.213].

28 липня 1860 року за наказом Олександра II був сформований особливий комітет для розробки проекту реформування початкової школи. В наступному році складений проект був надісланий до Синоду на затвердження. Відповідно до нього всі школи повинні були перейти у відомство Міністерства народної просвіти. Закономірним було й те, що Синод виступив проти даного варіанту вирішення проблеми, що свідчить про небажання Православної Церкви та духовенства поступатися своїми позиціями в освіті та вихованні дітей.

В суспільстві ставлення до священиків як носіїв освіти в різні роки було неоднаковим. Першопочаткове піднесення в розбудові освітньої системи змінювалось різким спадом кількості церковно-парафіяльних освітніх закладів, що неодноразово пояснювалось відсутністю відповідного фінансування.

Скасування кріпацтва 1861 року, знову порушило питання щодо освіченості народу. Простежується велика різниця між кількістю шкіл та учнів в них за 1860 та 1861 рр. Якщо за 1860 р. всіх шкіл було лише 7.907, а учнів в них 133.666, то в 1861 р. число перших досягло 18.587, останніх – 320.350. Лише за один 1861 рік знову відкритих церковно-парафіяльних шкіл нараховувалось до 10.680, а учнів в них – 186.684 [8, С. 140].

Отже, розвиток початкової освіти, в перше десятиліття правління Олександра II, по всій території Російської імперії не можна назвати усталеним та рівномірним. Багато що залежало від суб'єктивних чинників, а саме: особистого ставлення єпархіального керівництва та самих священиків до своєї ролі як провідників освіти, від наявності відповідних умов, усвідомлення самими людьми потреби в отриманні освіти.

Найбільша кількість церковно-парафіяльних шкіл, після відміни кріпацтва простежувалася в наступних єпархіях:

Таблиця 1 [8, С.142]

Єпархії з найбільшою кількістю церковно-парафіяльних шкіл в 1862 р.

Єпархії	Кі-ть шкіл на 1862 р.	Чисельність хлопчиків	Чисельність дівчат	Всього
Київська	1.335	23.228	6.112	29.340
Подільська	1.241	18.822	4.281	23.103
Волинська	1.216	10.780	841	11.621
Тулська	1.023	16.757	1.223	17.980
Чернігівська	841	13.384	2.421	15.805
Рязанська	775	17.355	1.751	19.106
Тверська	760	10.309	2.463	12.772
Костромська	690	6.796	1.495	8.291
Кишинівська	660	9.641	1.185	10.826
Смоленська	583	8.124	430	8.554
Мінська	585	7.434	1.300	8.734
Ризька	293	5.289	4.028	9.317

В Київській єпархії про необхідність активної участі духовенства в народній освіті почали говорити ще до відміни кріпосного права. Ще в 1859 році митрополит Ісидор запропонував консисторії відкривати школи в містечках та селах єпархії, в будинках священників, якщо ці школи не будуть облаштовуватись зі сторони міської спільноти. На протязі осені 1859 року в єпархії було відкрито до 100 церковно-парафіяльних училищ. А з вересня 1861 року, коли здавалися щомісячні звіти в Київській єпархії нараховувалось до 1.206 церковно-парафіяльних шкіл, з 19.015 хлопців та 4.573 дівчат [8, С. 88]. Загалом в середині XIX століття у дев'яти українських губерніях з населенням понад 23.5 млн. осіб було 1320 початкових шкіл різних типів, у яких навчалось 67.129 учнів. У Волинській губернії на 435 жителів припадав один учень, у Подільській – на 400. Майже 98% дітей шкільного віку не вчилися [4, С.280]. Вчителі через низьку платню залишали школи. Учні навчалися та жили у вкрай складних умовах, шкільні приміщення не ремонтувалися і ставали непридатними для навчання.

Одним з найактивніших учасників у формуванні церковно-парафіяльних шкіл в Київській губернії вважався тоді ще отець Петро Лебединцев. Разом з ним в одному з причтів Білої Церкви служив священник-удівець, який і запропонував з частини свого будинку облаштувати школу. Після однієї з церковних служб священники запросили батьків з дітьми до нової школи. Перший пробний урок був небагатолюдним, але він сподобався як дітям так і батькам. Новина про нововідкриту школу швидко розійшлася містом, але школа потребувала постійного фінансування. Для їхніх потреб місцеві громади не надто поспішали добровільно збирати кошти. Та отець П.Лебединцев знайшов більш дієвіший спосіб – він вмовив шинкарів додавати до кожного проданого відра горілки по 20 копійок, за рік сума досягала 500 крб., що було вагомою фінансовою допомогою для шкільної справи [5, С. 393]. Але Київський митрополит вбачав у такому методі не гідну для священника справу, тому заборонив подібним чином отримувати фінансування для церковно-парафіяльних шкіл, хоча ця проблема так і не знайшла свого остаточного рішення. Наприклад, в Черкаському повіті станом на 1860 рік, при 90 церквах було 67 шкіл, в них навчалось 935 хлопчиків та 122 дівчаток. Наприкінці 1861 року при тій же кількості церков – шкіл було 97, а навчалось в них 2133 хлопців та 603 дівчат. Та всі священники першочергово нарікали на брак приміщень. З 97 шкіл в Черкаському повіті 7 розташовувались в будинках тимчасово відокремлених від власницьких економій, 24 – від сільських общин, решта 66 – в будинках церковнослужителів та священників, а це приносило незручності як самим школярам, так і господарям будинку [2, С. 361].

За звітом Київського митрополита Арсенія в 1869 році при церквах єпархії було організовано 1366 початкових шкіл, де навчалось до 40.8 тис дітей; 85 вчителів мали повну семінарську чи домашню освіту. Із загальної кількості церковно-парафіяльних шкіл 819 було забезпечено матеріальною підтримкою громад. Допомогали також архієреї, опікунства, церковні братства. Зважаючи на "Положення про народні училища в губерніях Київській, Подільській і Волинській" від 26 травня 1869 року початкова школа в цьому регіоні була повністю підпорядкована духовенству [10, С.13].

Видане 14 червня 1864 року "Положення про початкові народні училища" закріпило відповідальних за освітню діяльність – Міністерство народної освіти земства та духовенство. Відповідно були створені губернські та повітові училищні ради до складу яких входили як представники світської так і духовної гілок влади. В по-

вітових училищних радах представники православного духовенства мали можливість зайняти керівну посаду адже головуючий повітової ради затверджувався на своїй посаді губернською училищною радою, яку очолював архієрей. Крім того, за ст. 9 "Положення" Міністерства та Синод могли відкривати нові школи на свій розсуд, лише інформуючи про це училищні ради [7].

Не дивлячись на те, що в губернських училищних радах головну роль відігравали єпархіальні архієреї, ці ради в більшій мірі були залежними від Міністерства народної освіти, ніж від духовного відомства. Всі рішення губернських рад повинні узгоджуватися у відомствах Міністерства народної освіти, особливо це стосувалося питання фінансової підтримки [6].

Початкові школи стали народними училищами, з єдиною освітньою програмою там вчили: читання, письмо, чотири арифметичні дії та Закон Божий. Народні школи підпорядковувалися Міністерству освіти (1-2 класні) та Св.Синоду (школи грамоти, 3-річні церковно-парафіяльні школи і недільні школи) [9, С.396-405].

В порівнянні з земськими школами, які мали вагому підтримку зі сторони світської влади, церковно-парафіяльні школи втрачали свої позиції, занепадали, чи повністю переходили у відомство цих самих земств.

Крім того, не менш важливу роль в становищі церкви та посиленні охоронної політики відіграли селянські та студентські виступи, виникнення революційних гуртків, польське повстання та замах Д. Каракозова на Олександра II. Вже через десять днів після замаху на царя на посаду міністра освіти був призначений Д. Толстой, який в той же час займав посаду Обер-прокурора Св. Синоду.

Для посилення адміністративного контролю за початковою школою в 1869 році була введена посада інспектора народних училищ. Він повинен був контролювати всі початкові освітні заклади, які входили до переліку Положення 1864 року. В його обов'язки входило не лише контролювати загальний хід речей, але й давати характеристики викладачам, оцінювати методику роботи та доцільність викладання тих чи інших предметів [13, С. 39]. Таким чином, від світського чиновника залежала доля як ведення Закону Божого, так і становище самого викладача, яким був місцевий священник.

11 лютого 1867 року у відомство Міністерства освіти було передано всі школи Міністерства державного майна в європейській частині Росії – ті самі, що знаходились під безпосереднім керівництвом парафіяльного духовенства. Цим тенденція до відсторонення духовенства від початкової освіти посилювалась [4, С. 284].

25 травня 1874 року було видане нове "Положення про початкові народні училища". За ним, з одного боку, всі початкові народні училища, крім духовних, підпорядковувалися Міністерству народної освіти, з іншого – були посилені гоніння на домашні школи дяків та пономарів, які за своїм духом та методикою викладання були церковними. В самих же земських школах священник був лише викладач, його запрошували для ведення Закону Божого і не більше.

Негативна сторона цього проекту полягала ще й в тому, що і земства, і духовенство по-різному розуміли видане положення.

Наприклад у Волинській єпархії, після виходу положень про початкові училища навчальне керівництво пішло на зв'язок з місцевим єпархіальним управлінням. З преосвященним радилися, де саме відкривати школи, йому була надана на затвердження інструкція для народних вчителів, радилися з ним і стосовно інших питань облаштування шкільної справи. Чиновникам, які направлялися по містах, було наказано обирати для шкіл центральні пункти, на посади вчителів запрошувати

перш за все священнослужителів та випускників духовних семінарій. Однак виявилось, що місця для шкіл були обрані ті, де розташовувалися церковно-парафіяльні школи, які й перейменовувалися в міністерсько-народні, а священників не лише не запрошували на вчительські посади, але і намагалися їх усунути. В деяких єпархіях церковно-парафіяльні школи взагалі відбиралися без пояснень. В Могилевській єпархії міністерськими чиновниками відчувалося в своє відомство стільки церковно-парафіяльних шкіл, на скільки це дозволяло робити фінансування. До того ж в місцевих консисторіях не велося жодної справи по переведенню шкіл з духовного відомства, тому єпархіальне керівництво не мало навіть інформації про кількість відібраних народних шкіл.

Контроль за викладанням Закону Божого та контроль за релігійно-моральним спрямуванням навчального процесу в духовних училищах покладался на єпархіальних архієреїв; духовному керівництву надано право, за своїм розпорядженням відкривати та закривати впроваджені ним початкові училища, а особам духовного звання не заборонялося бути в школах не лише законовчителями, а й викладати інші предмети. Згодом Св. Синод видав більш докладне роз'яснення положень, наголошуючи на збереженні ролі православного духовенства в початковій освіті [12]. Стверджуючись в думці щодо важливості православного духовенства в справі народної освіти в 1879 році міністр народної освіти в своєму циркулярі підтвердив, що духовенство за своїм рівнем освіти і за своєю близькістю до народу, може надати науковому відомству важливу послугу і прийти на допомогу народній освіті як в урядових так і в громадських установах. Відповідно міністр запрошував управління навчальних округів, а також училищні ради, директорів та інспекторів народних училищ поцікавитися про участь єпархіального духовенства в шкільній освіті та сприяти розвитку народу [8, С.102].

Вбивство Олександра II 1 березня 1881 року змусило уряд Олександра III посилити самодержавно-охоронну політику. Перш за все це стосувалося просвітництва. Але суспільство було незадоволене таким розвитком подій. В таких умовах Св. Синод акцентував увагу на тому, що просвітництво народу в нероздільному зв'язку з Церквою набуває важливого значення, оскільки через ігнорування релігії, суспільством поширюється вільнодумство та духовне відступництво. Відповідно, Комітет міністрів виніс рішення – духовно-моральний розвиток суспільства є наріжним каменем всього державного ладу Росії і не може бути досягнутим без надання духовенству переважаючої участі у віданні народними школами.

В той же час при Синоді була відкрита особлива комісія під керівництвом архієпископа Варшавського Леонтія. Був розроблений новий проект положення про церковно-парафіяльні школи. Крім висвітлення значень цих шкіл, в ньому вказувалися заходи по забезпеченню за духовенством належного впливу на народні школи світського відомства та заходи на користь просвітництва народу в душі церковності. Церковно-парафіяльні школи повинні були стати самостійними установами тісно пов'язаними з Церквою. З ними передбачалося пов'язати невеликі сільські школи грамоти, залучивши до турботи про ці установи місцеві церковні опікунства та окремих осіб, сприяти заохоченню осіб, які допомагали церковно-парафіяльним школам [13, С. 48].

Таким чином можна говорити, що політика уряду в сфері народної початкової освіти в 60-70-х роках XIX ст. мала нестійкий характер та підпадала під загальний вплив змін в політичній ситуації країни. В ході загальнодержавних реформ доступ до освітньої діяльності отримали професійні педагоги та діячі культури. Ліберально налаштовані кола вбачали в діяльності Православної Церкви, в сфері освіти, перепону на шляху до реформування цієї галузі. Тому, на той час, духовенство залишилося на одинці в церковно-шкільній справі, без матеріальних засобів до існування та належної державної підтримки.

1. Вахтеров В.П. Условия распространения образования в народе / В. Вахтеров – М., 1895; Чарнолуцкий В.И. Народное образование в России / В. Чарнолуцкий – СПб., 1900; Чехов Н.В. Народное образование в России с 60-х годов XIX века / Н. Чехов – М., 1912.
2. Заметки о состоянии и нуждах церковно-приходских школ в Киевской епархии // КЕВ – 1862 – №10.
3. Земина М.Р., Кошман Л.В., Шульгин В.С. История русской культуры / М.Земина – М., 1990.
4. Історія релігій в Україні: Православ'я в Україні Т.3 / ред. А.Колодний – К.: Український центр духовної культури, 1999.
5. Лебединцев П. Открытие первой школы в Киевской губернии // Киевские епархиальные ведомости – 1864 – №12.
6. Положение о начальных народных училищах // ЯЕВ. – 1864, 19 декабря, Ч.офиц.
7. Положение о начальных народных училищах // ЯЕВ. – 1874, 23 января, Ч.офиц.
8. Преображенский И. Отечественная церковь по статистическим данным с 1840-41 по 1890-91 гг. / И. Преображенский – СПб.: типография Э.Аргольда, 236 с. – 1897.
9. Степаненко Г. Політика уряду і Св.Синоду та офіційні документи щодо участі українського православного духовенства у справі народної освіти (XIX – поч.XX ст.) / Ганна Степаненко // Історія релігій в Україні. Праці XI-ї Міжнародної наукової конференції (Львів 16-19 травня 2001р), Кн.1 – Львів: Логос – 2001, С.396-405.
10. Стельмах С.П. Політика самодержавия в області народного образования на Украине в 60-е – 90-е гг. XIX в. / С. Стельмах – Автореф. к.и.н. – К., 1991.
11. Указ его императорского величества "О преподавании священно- и церковнослужителей в сельских приходских училищах учения". – Б.м., 1805. – лист II.
12. Циркулярный указ Святейшего Синода от 10 октября 1874 г.
13. Яковлев А.И. Александр II и его эпоха. – М. 1992. – С. 39.

Надійшла до редколегії 27.01.10

О. Смержевська, канд. іст. наук

СВЯТИНИ ЯК ВАЖЛИВА СКЛАДОВА ПРАКТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ РІДНОВІРІВ (СУЧАСНИХ ЯЗИЧНИКІВ) В УКРАЇНІ (КІНЕЦЬ ХХ – ПОЧАТОК ХХІ СТ.)

Висвітлено значення святинь в практичній діяльності рідновірських організацій в Україні.

Importance of holy practice of native faith organizations in Ukraine is highlighted.

Останні кілька десятиліть в західному світі простежується тенденція до відродження свого духовного коріння, в тому числі й через звернення до етнічних релігій. Це – своєрідний виклик глобалізаційним процесам і технократії. В Західній Європі течії, що відроджують й сповідують язичницьку релігію (етнічну релігійність), поширені в Австрії, Великобританії, Ісландії, Німеччині, Франції. Не зважаючи на те, що вони малочисельні, не мають значного політичного впливу, навіть не прагнуть до збільшення кількості своїх адептів і сфер поширен-

ня, висловлені ними ідеї, особливо на екологічну й патріотичну тематику, мають певний суспільний резонанс [25, с. 2]. На території колишнього СРСР рідновірські (язичницькі) громади діють в Білорусі, Вірменії, Естонії, Латвії, Литві, Росії. Набирає сили рідновірський рух і в Україні. Попри зростання зацікавленості дослідниками [3] рідновір'ям, цей релігійно-духовний феномен потребує постійного й неупередженого дослідження. В даній статті акцентовано увагу на святинях [26, с. 319] рідновірів України як важливій складовій в усвідомленні спо-